

*Орлова Марія Леонідівна,
Одеська національна академія харчових технологій
Ярьоменко Сергій Григорович,
Одеський національний економічний університет*

РЕСУРСИ ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ, СФОРМОВАНІ В РЕЗУЛЬТАТІ БОЛГАРСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ

У роботі розглядаються причини та перебіг болгарської колонізації Південної Бессарабії (друга половина XVIII – перша половина XIX століть), а також система населених пунктів, заснованих переселенцями з Болгарії. Здійснено характеристику найбільш важливих етнотуристичних ресурсів, пов'язаних з болгарським населенням регіону.

Ключові слова: ресурси етнічного туризму, болгарська колонізація, болгарська національна група, Південна Бессарабія.

Визначальним чинником для розвитку туризму окремих регіонів є наявність рекреаційно-туристичних ресурсів, тому однією з найважливіших задач, що стоять перед туристознавцями, є дослідження їх структури та географії. Зростаюча популярність етнічного туризму в Україні спричинила інтерес до вивчення етнотуристичних ресурсів окремих територій вітчизняними науковцями [3; 13; 16]. Основними ресурсами для розвитку етнічного туризму виступають елементи матеріальної та духовної культури окремих народів, тому дана робота продовжує дослідження авторів присвячені ресурсам етнічного туризму, пов'язаних з окремими етнонаціональними групами України [10]. Метою дослідження є виявлення цінних етнотуристичних ресурсів, в межах поселень, заснованих болгарськими переселенцями на території Південної Бессарабії.

Заселення Південної Бессарабії почалося з кінця XVIII століття, після входження даної території до складу Російської імперії (згідно з рішеннями Яського (1792 р.) та Бухарестського (1812 р.) мирних договорів між Російською та Османською імперіями). Першими на цих землях з'явилися самовільні переселенці – казенні та кріпосні селяни, які тікали від своїх поміщиків,

солдати у відставці, старообрядці, сектанти. Проте залюднення щойно приєднаної території стримувалось існуванням кріпосного права, тому уряд Російської імперії вирішив задіяти зовнішню колонізацію [5, с. 3; 6, с. 6].

Масові переселення населення з території сучасної Болгарії, що у другій половині XVIII ст. знаходилась під владою Османської імперії, у Південну Бессарабію відбувалось у ході російсько-турецьких війн з 1769 по 1791 рік, у період російсько-турецької війни 1806-1812 рр., у 1828-1834 рр., підчас Східної війни 1853-1856 років. Усіх мігрантів з болгарських теренів тогочасні статистичні органи Російської імперії обліковували як болгар, незважаючи на те, що серед них були гагаузи та албанці [9].

Відповідно до даних Всеукраїнського перепису населення на Одещині мешкає 150,6 тис. болгар (6,1 % від населення області). Болгарське населення компактно проживає в 46 населених пунктах 12 районів області. Найбільша його концентрація спостерігається в межиріччі Дністра і Дунаю (130 тис. осіб). Оскільки частіш за все болгарини були першим осілими жителями на території своїх населених пунктів, їм належить заслуга освоєння місцевих ландшафтів, завдяки чому ці ландшафти набули специфічних рис (*див. табл. 1*) [11].

Історичні назви населених пунктів, заснованих болгарськими переселенцями виступають цінними ресурсами для розвитку етнічного туризму. Відповідно до походженням їх можна поділити на три групи. До першої групи належать назви, що перейшли до болгарських колоній від ногайських поселень, на місці яких вони були засновані (наприклад, Код-Китай, Чийшия, Ташбунар). До другої – відносяться ойконіми, які мігранти перенесли зі своєї історичної батьківщини (Бургуджи, Голіца, Пандакля, Дермендере). Переважно, вони мали тюркське походження, що пов'язано з пануванням тюркських ойконімів на території Болгарії у той час. До третьої групи входять назви, що були створені у процесі переселення. Серед них переважають антропоніми дані на честь посадових осіб, які сприяли облаштуванню колоністів – Дмитра Ватікіоті, Івана Микитовича Інзова [14].

Таблиця 1

Населені пункти, засновані болгарськими переселенцями на території
Південної Бессарабії [11; 14]

Сучасний адміністративно-територіальний район	Питома вага болгарського населення від загальної кількості населення району	Сучасна назва населеного пункту	Історична назва населеного пункту	Рік заснування населеного пункту
Арцизький	39 %	Виноградівка	Бургуджи	1830
		Главані	Главані	1830
		Делень	Девлет-Агач	1830
		Задуніаївка	Задуніаївка	1822
		Нова Іванівка	Ескі-Кубей	1822
		Острівне	Код-Китай	1816
Болградський	60,8 %	Баннівка	Банова	1821
		Василівка	Вайсал	1830
		Виноградне	Гасан-Батир	1830
		Голиця	Голіца	1830
		Владичень	Імпуціта	1810
		Жовтневе*	Каракурт	1811
		Червоноармійське*	Кубей	1809
		Виноградівка*	Курчі	1811
		Нові Трояни	Новотроян	1827
		Оріхівка	Пандаклія	1830
		Олександрівка*	Саталік-Хаджи	1821
		Дмитрівка*	Дмитрівка	1821
		Табаки	Табаки	1812
		Криничне	Чешма-Варуїта	1813
Городне	Чийшия	1813		
Ізмаїльський	25,7 %	Каланчак	Дермендере	1830
		Багате	Долукіой	1806
		Лощинівка	Кайраклія	1816
		Кам'янка	Ташбунар	1812
		Кирнички	Финтина-Дзінілор	1814
		Суворове	Шикирлі-Китай	1815
Кілійський	4,3 %	Новоселівка*	Єнікіой	1816
Ренійський	8,5 %	Нагірне	Карагач	1812
Саратський	20,0 %	Зоря	Камчік	1830
		Кулевча	Кулевча	1830
Тарутинський	37,5 %	Ярове	Дюльмен	1830
		Вільне	Ісирлія	1830
		Рівне	Купоран	1830
		Виноградівка	Чумлекіой	1830
Татарбунарський	11,5 %	Дмитрівка	Дельжилер	1830

* дані села становлять виняток серед моноетнічних болгарських населених пунктів: Жовтневе – албанське село, Виноградівка, Новоселівка, Червоноармійське – болгаро-гагаузькі села, Олександрівка, Дмитрівка – гагаузькі села

Адміністративним, економічним та культурним центром болгарського населення Південної Бессарабії є Болград. Виникнення теперішнього міста було пов'язане з бажанням колоністів перейменувати село Табаки в Болград, проте І. М. Інзов (головний опікун і голова Піклувального Комітету іноземних поселенців Південного краю Російської імперії) запропонував побудувати новий населений пункт на 6-7 км південніше Табак, на високому березі озера Ялпуг. У 1821 р. було здійснене планування перших вулиць міста, проте фактично будівництво розпочали лише у 1823 році, з якого і веде свою історію сучасний Болград. Першими жителями нового міста стали болгари-туканці, які переселились до Бессарабії ще до її офіційного приєднання території Російської імперії і жили у селищі Табаки. Походили вони, відповідно до лінгвістичних даних, з північно-східної Болгарії. Основна маса жителів переселилась сюди у 1829-30 рр. з міст Слівена і Ямбола, і розмовляла на балканському діалекті. Групи мігрантів поселились окремо одна від одної: першопоселенці, які були представниками етнографічної групи туканців, займали південно-східну частину Болграда, яка стала іменуватись туканською махалою (туканський квартал); північно-західну околицю міста зайняли ямбольці, а південно-західну – слівенці. Назва Болград означає «болгарське місто» або «місто болгар» [15].

Архітектурною домінантою історичного центру Болграда є Спасо-Преображенський собор, що був зведений на кошти болгарських поселенців. Собор створювали протягом 1833-1838 рр., вірогідно за проектом професора Петербурзької Академії мистецтв А. Мельникова, кожен чоловік-колоніст повинен був відпрацювати на будівництві декілька днів. Первісний вигляд інтер'єрів не зберігся, нині тут є стінопис, виконаний у 1912-1914 рр. художником І. Піскарьовим. Побудований у формах ампіру, собор належить до типу хрещато-баневих, центричних, та є однією з найвиразніших церковних споруд України доби класицизму [4; 12].

Болградське центральне училище – перший в історії болгарський середній учбовий заклад, що був відкритий у 1859 р. Відповідно до статуту в училищі могли навчатись болгарські колоністи незалежно від статків, а також іноземці

православного віросповідання. У 1865 р. відбувся перший випуск училища. У 1876 р. центральне училище було перейменовано на лицей, а у 1882 р. – на класичну гімназію, що проіснувала до 1918 р. (тобто до румунської окупації краю). Зараз офіційна назва навчального закладу звучить як Обласний заклад «Спеціалізована загальноосвітня школа-інтернат «Болградська гімназія ім. Г. С. Раковського». Серед вихованців училища – національний герой Болгарії Ангел Кинчев; академік, перший ректор Софійського університету Олександр Теодоров-Балан; засновники болгарської опери Драгомир Казаков та Іван Вулпе [1; 2].

Протягом 1845-1901 рр. у Болграді проживала відома виконавиця болгарських народних пісень та етнограф Олена Янкова, яка залишила по собі більше 300 записів творів фольклору. Олена Янкова була похована на громадському цвинтарі Болграда, на її могилі встановлено мармурову плиту та мармурову стелу з портретом.

На Болградському цвинтарі також знаходиться мавзолей І. М. Інзова – опікуна задунайських колоністів, який відіграв вирішальну роль при облаштуванні переселенців та став національним героєм болгар, гагаузів та албанців Південної Бессарабії. Таку назву отримала церква святителя Митрофанія, до якої у листопаді 1846 року, згідно з клопотанням болгарських колоністів, були перенесені останки Івана Микитовича [4].

У селі Задунайвка Арцизького району протягом 1866-1867 років працював вчителем Христо Ботев – поет, громадський діяч, публіцист, національний герой Болгарії. З 2008 року у селі функціонує Меморіальний музей Христо Ботева, що є філією Одеського літературного музею. Експозиція музею розміщена у трьох залах: «Переселення», «Життя і творчість Христо Ботева», «Історія села Задунайвка» [8].

У селі Криничне Болградського району в 2005 році створено виноробне підприємство, при відвідуванні якого можна ознайомитись з традиціями виноробства, фольклором, звичаями та обрядами бессарабських болгар. Історична назва поселення звучить як Чешма-Варуїта (або Чешме, Чушмелі,

Чушмелій) і походить від болгарського, молдавського, румунського (запозичених з турецької) слова *ceşte* (*чішма* // *чашма*) – «кам'яна споруда для відведеної з джерела води», «фонтан», «джерело», «струмок», а також від молдавського слова *var* – «вапно» (румунського *varui* – «білити (вапном)»). Дана назва збереглась від тюркського поселення на місці сучасного села. Болгарські колоністи оселились тут у 1813 році [14].

Виноробня «Колоніст» була заснована у Криничному в 2005 році родиною Плачкових. Спеціалізується вона на виробництві місцевих вин преміум класу. Для відвідувачів тут пропонуються екскурсія по підприємству, дегустація та продаж виноробної продукції, знайомство зі стравами традиційної болгарської кухні (каверма, долма, міліна, бринза тощо), виступ болгарського фольклорного колективу. Виноробня організовує проведення таких традиційних болгарських дійств як Трифоновден або Трифон Зарезан (14 лютого), Георгієвден (6 травня), фестиваль молодого вина (з 16 серпня до 20 вересня) [7].

Таким чином, на теренах Південної Бессарабії, з середини XVIII до середини XIX століть, виникла система населених пунктів, жителі яких є носіями унікальної культури бессарабських болгар. Елементи духовної культури болгар Південної Бессарабії залишились майже незмінними з часу проживання на теренах історичної батьківщини, і наразі відрізняються від аналогічних елементів духовної культури болгар метрополії, що за два століття пройшли складний процес еволюції. Матеріальна культура болгарських переселенців зазнала більшого впливу з боку сусідніх етносів, оскільки мігранти з Болгарії опинились у незвичних природно-кліматичних умовах посушливого степу і переймали місцеві традиції будівництва, господарювання тощо. За два століття болгарські колоністи та їх нащадки створили нові об'єкти – храми, етнографічні музеї, ресторани з національною кухнею, виноробні підприємства і т. п., що можуть свідчити про окремі риси культури цього народу. Цінними ресурсами для розвитку етнічного туризму виступають ойконімія болгарських поселень, а також пам'ятки, пов'язані з життям і творчістю відомих представників болгарського народу.

Література

1. **Волков, И.** 130 лет Болградской гимназии / И. Волков // Дружба. – 1988. – 28 мая. – С. 2.
2. **Волков, И.** 130 лет Болградской гимназии / И. Волков // Дружба. – 1988. – 31 мая. – С. 3.
3. **Голод, А. П.** Етнічний туризм у Карпатському регіоні: структурні особливості та проблеми розвитку / Голод А. П., Мисяк О. М. // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки / Херсонський держ. ун-т ; гол. ред. Шапошников К. С. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 15. – Ч. 1. – С.85-87.
4. **Енина, Т.** Храмы Одесщины: Преображенский в Болграде / Тамара Енина // Одесские известия. – 1993. – 19 марта.
5. **Иванова, Ю. В.** Из истории заселения Южной Украины / Ю. В. Иванова, Л. Н. Чижикова // Культурно-бытовые процессы на юге Украины / Отв. ред. Ю. В. Иванова. – М. : Наука, 1979. – С. 3-11.
6. **Клаус, А.** Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России / А. Клаус – СПб., 1869. – Отдел 1, – С. 6.
7. Колоніст : завітайте до нас [Електронний ресурс] / ТОВ «Велес» ; Іван Плачков. – Режим доступу: <http://kolonist.com.ua>
8. Меморіальний музей Христо Ботєва [Електронний ресурс] / Одеський літературний музей : філії. – Режим доступу: <http://museum-literature.odessa.ua/pbasic/lru/tb3/tp3/id78>
9. **Мещерюк, И.** Переселение болгар в Южную Бессарабию 1828-1834 гг. / И. Мещерюк – Кишинев : Картя молдовеняскэ, 1965. – 208 с.
10. **Орлова, М. Л.** Ресурси етнічного туризму України, пов'язані з вірменським народом / М. Л. Орлова, Редіна С. С., Ярьоменко С. Г. // Культура народів Причорномор'я : научный журнал / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского ; глав. ред. Катунин Ю. А.– Симферополь, 2014. – № 267. – С. 98-104.

11. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>

12. **Тищенко, О. І.** Спасо-Преображенський собор м. Болград / О. І. Тищенко // Пам'ятки архітектури та містобудування України : довідник Державного реєстру національного культурного надбання. Текстовий блок. – К. : Техніка, 2000. – 328 с. – С. 193.

13. **Федорак, В. В.** Історико-культурні засади становлення і розвитку етнотуризму в Україні 1991-2014 рр. (на матеріалах Івано-Франківської області) : автореферат дис...канд. іст. наук : 07.00.01 / Володимир Васильович Федорак. – Івано-Франківськ, 2016. – 19 с.

14. **Шабашов, А. В.** Ойконимия болгарских населенных пунктов Юга Украины (Одесская, Кировоградская, Николаевская области) / А. В. Шабашов. – Болград, 1999. – Вип. 1. – 133 с.

15. **Шабашов, А. В.** Болград / А. В. Шабашов // Роден край. – 2006. – 8 июля (юли). – С. 10. – (Болгарские и гагаузские поселения Украины и Молдовы (очерки этнической истории)).

16. **Buchko, Z.** Ethnic tourism potential of Bukovyna for the purposes of cross-border tourism / Zhanna Buchko, Stepan Rudenko, Valeriy Rudenko, Hanna Yeremiia // Часопис соціально-економічної географії / Харківський нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2016. – Том 20. – № 1. – С. 75-79.

Orlova M. L., Iaromenko S. H.

ETHNICAL TOURISM RESOURCES OF THE SOUTHERN BESSARABIA FORMED AS A RESULT OF BULGARIAN COLONIZATION

The reasons and process of the Bulgarian colonization in the Southern Bessarabia (second half of XVIII – first half of XIX centuries) and the system of settlements founded by immigrants from Bulgaria are considered in the article. The

characteristic of the most important ethnic tourism resources associated with the Bulgarian people of this region is made.

Key words: *resources of ethnic tourism, Bulgarian colonization, Bulgarian national group, the Southern Bessarabia.*